

ר"מסעי" המסיימות את ספר במדבר, מתעדות את התקיקה הנבואית של משה לקראת הכיבוש וההתגלות בכנען, בעוד שבכתיבת ספר דברים משה אינו מופיע כנביא מחוקק כי אם כחכם, בעצם כ"רב", כלומר כמורה המבאר את התורה שניתנה לו בעבר כנבואה, בתיבת תורה שבעל פה. מכאן נגזר עכשור זמן תיאורו של משה בספרות התורה שבעל פה כ"משה רבנו".

נשים לב לממד הנוסף שיש בקביעה זו מבחינת ההבדל בין ספר במדבר לספר דברים. ספר במדבר מתעד מאורעות בהאירועות, הוראות ותקיקות בנתינתן לעם, בעוד שספר דברים מאזכר אותן כדי לבאר ולשנן אותן לכל בני העם המכונסים סביבו. המטרה היא שכל בניו, כל אחד כמישב יכולתו, יזכור, יבין, יפנים ויקיים את חוקי התורה ומצוותיה בנסיבות זמנו ומקומו ובכוונה נכונה. במובן זה ספר דברים הוא ספר לימוד פרטי-מחקרי (במינות של ספרות התורה שבעל פה: ספר "מדרשי"י), ובמור שכה הוא מביא הסתכלות שנייה, בקורותי-מפרישת (רפלקסיבית), כאן המקום להסביר שביאור הוא הסתכלות (רפלקסיבית), ובמור שכות דברים הוא ספר עיוני-פילוסופי המפרש את הדברים שניתנו תחילה בסמכות נבואית, כהתגלות אלוהית מחייבת, והופך אותם לחוכמה אנושית מדויקת ומכוונת. במילים אחרות, כנגד ההוראה הנבואית מלמעלה כלפי משה, מתועדת בספר דברים היענות של חוכמה אנושית מלמטה כלפי מעלה, בדרך זו מתועד מעמד הפרדיה של משה מעמדו כמעמד שבו תפקיד משה את תורתו בידיהם של מורי העם, זקניו, כותניו ולווייו, כדי שיראו אותה מבוארת בתוכמתם האנושית לכל העם בדורות הבאים, כך תמשיך תורת משה להנהיג את העם גם אחרי מותו באמצעות המורים שילמדו אותה. זהו כמובן גם המיסד להדהדותו של הסופר המעלה על הכתב את ספר דברים עם משה ההיסטורי, שאת תורתו למד, הפנים, פירש והמשיך.

ספר דברים מגלם אפוא עליית מדרגה בתהליך הדמוקרטיזציה של ממלכת הכהנים שייסד משה לרגלי הר סיני. לפי ספר במדבר, אמר משה ליהושע בן-נון כאשר כונן את מועצת זקני העם לשאת איתו

תעבר לעתיד. העובדה שמדובר באיש אחד בן תקופה מאוחרת, שאיבד לו את השם משה כדי לתעד במכתב לאחור את ימיו ואת דבריו האחרונים של משה ההיסטורי, מנקודת ראות של הווה היסטורי שמבחינת משה היה העתיד הצפוי ב"אחריית הימים", מוכחת באופן חד-משמעי כסיוס ספר דברים, המתעד את מותו של משה וקובע שלא קם בישיראל נביא כמשה "על היום הזה".

הוכחה נוספת מופיעה בגוף הספר. דברי הפרדיה של משה מענו מכילים הוראות ותקיקות, שעל פי עדות ספרי הנביאים הראשונים, לא נאמרו ולא נחקקו על ידי משה כי אם על ידי יהושע, שמואל ועזרא הסופר על רקע מאורעות זמנם. אך הסופר שהעלה על הכתב את ספר דברים ייתס את הוראות אלו למשה כמסורת של תורה שבעל פה, או כ"משנה תורה". גם פרשתנו, הפותחת את ספר דברים, מיוצגת מבחינה ספרותית כפתחה של סיפור היסטורי המסופר מנקודת תצפיתו של היסטוריון מאוחר, הכותב על פי תעודות ומסורות שנגזרו בידינו. מטרתו לתפיק לקחים מהתולדות עמו, מוסיף מוסיף על משה ועל זמנו שלו, הזמן של ראשית שיבת ציון השנייה מגלות בבל, שבעיני הכותב הקבילה לזמנו של משה המקורי על סף הכניסה הראשונה לארץ כנען המוכתרת לאבות. המקובל זה מספירה ומצדיקה את הודעתו של הסופר המאוחר עם משה הצופה, כביכול מראש, את כל קורות עם ישראל על אדמתו, את גלותו לכבל ואת שובו לארצו על סף "אחריית הימים", שאותה צפה הסופר המאוחר כקדובה מאוד לבוא.

פירוש זה לאופי הספרותי של פתיחת ספר דברים מתבסס קודם כול על השוואה בין סיום ספר במדבר, כפרשת "פנחס", "משות" ו"מסעי" לבין פתיחת ספר דברים. ההשוואה מראה שספר במדבר נקטע בסופו. חסר בו תיעוד פרידתו של משה מעמו ומותו על פסגת הר נבו. ספר דברים משלים במכתב לאחור את הסיפור שנקטע, אבל לא כהמשך רצוף של ספר במדבר (ההמשך הוצף של ספר במדבר הוא ספר יהושע), אלא כספר בפני עצמו. לשם כך הוא מספר מחדש את הסיפור של במדבר מנקודת המוצא ההיסטורית המאוחרת שלו. שתי עובדות נוספות מחזקות את הקביעה הספרותית הזאת. ראשית, פרשיות "מסות"

ותענוג, ותענוג, אחרי, ותאמרו, טוב-הדבר, אשר-הפרת, לעשות. טו ואמרו, את-ראשי שבתיכם, אנשים, חכמים וידיעים, ואמרו: אותם ראשיים, עליכם: שרי, אלפים ושרי, מאות, ושרי, תמשיים, ושרי, עשרת, ושטורים, ושטיביות. טז ואמרו, את-שפטיכם, פשת יהוה, לאמרו: שמע בן-אדוניכם, ושפטיכם צדק, בן-איש ובן-אדוני ובן-גויל, י לא-תפירו פנים פמשפט, פקטון פגול תשקעונו-- לא תגורו מפני-איש, כי תמשפט לאלילים יהוה: ותדבר אשר וקשה מפני, תקרבון אל וישקעתי, יח ואמרו, אתכם, פשת יהוה, אשר תעשון. יט ופעי פחורב, ונלך את כל-הפזר המגול ותנורא יהוה אשר ראיתם דרך הר האמרי, פאשר צוה יהוה אלתינו, אתנו ונבא, עד קדש פרגע. כ ואמר, אלכם: פאתם עד-הר האמרי, אשר-יהוה אלתינו

קיש בינו ואמר אליכם באתם עד הר האמרי אשר ה' אלוהינו נתן לנו, ראה נתן ה' אלוהיך לפניך את הארץ, עלה רש כאשר דיבר ה' אלהי אבותיך לך, אל תירא ואל תחת. והקבון אלי כולכם ותאמרו: נשלה אנשים לפנינו ויתפירו לנו את הארץ, וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה, ואת השרים אשר נבוא אליהן, וישב בעיני הדבר" (דברים, א, 6-23). אחרי גרסה זו של הדרך ממדבר סיני לקדש כנען (במקום מדבר פארן לפי גרסת ספר במדבר), מביא ספר דברים את סיפור המדללים והוצאתו כפי שהוא מתועד בספר במדבר.

השוואת החלק המצוטט לעיל מספר דברים לסיפור של ספר במדבר נעלה כמה תבדלים משמעותיים. בספר במדבר מתועדת בפירוט רב ההיערכות לרגל הר סיני ב"מפקד שמות" להקמתם של "צבא המלחמה" ו"צבא העבודה". ספר דברים מתעלם מן המפקד ומן ההיערכות הנבואית. במקומם משה של ספר דברים מתעד גאום שגיש לפני העם באספה, הודמה לזו שבחוק הממועד בספר דברים, בנואם זה הוא המודיע את משרתם של המביש והמתחלול כנבע

ו יהוה אלתינו דבר אלינו, פידרב לאמרו: רב-לכם שבת, פהר טוה. ז פנו וסעו לקכם, ובאו הר האמרי ואל-כל-שבתינו, פערבה פהר ופשיפלה ונעגב, ובהוה הים-ארץ הפעעני ודלכנו, עד-הפזר המגול נהר-פרת. ח ראה נתתי לפניכם, את-הארץ, פאר ולשו את-הארץ, אשר נשפע יהוה לאבתכם לקברתם ליצחק ולישקב קתת קתם, ולרועם ואליריהם. ט ואמר אלכם, פשת יהוה לאמרו: לא-אוכל לבד, שאת אתכם, יהוה לבד, שאת תרפה אתכם: והנכם חילים, פכוכבי השמים לרב. יא יהוה אלתי אבותכם, יסח עליכם פכם--אלך פקעים: ויברך אתכם, פאשר דבר אשא לקכם. יב איכה אשא לבד, טרחתכם ופשאכם, ויריכם. יג רבו לקכם אנשיים חכמים ונביים, וידעיים--לשבת פרים: ואשיכם, פראשיכם, יד

נתת לפניכם את הארץ, בוא ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותכם, לאברהם וליצחק וליעקב, לתת להם ולרועם אחריתם. ואמר אליכם בעת ההיא לאמרו: לא אוכל לבד שאת אתכם. ה' אלוהיכם הדבר אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ויברך אתכם כאשר דיבר לכם, איכה אשא לבד סדונכם ומשאבם וריבכם. הנו לכם אנשים חכמים ונבונים וידיעים לשבטיכם, ואשיכם בראשיכם, ותענו אותי ותאמרו: טוב הדבר אשר דיברת לעשות. ואקח את ראשי שבטיכם, אנשים חכמים וידיעים, ואתן אותם ראשים עליכם, שרי אלפים, ושרי מאות, ושרי תמישים, ושרי עשרות, ושרירים לשבטיכם, ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמרו: שמור בין אתכם, ושפטם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו. לא תכירו פנים במשפט, כקשון כמדול תשמעונו. לא תגורו מפני איש כי תמשפט לאלהים הוא, והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי, ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון. וניסע מחורב ונלך את כל המדבר המדול ותנורא יהוה אשר ראיתם דרך הר האמרי, כאשר צוית ה' אלוהינו אותנו, ונבוא עד

העל-שביעית של אלהים, הן על ידי הענישה והן על ידי השראת רוח הנובאה על קני העדה. לעומת זאת מטופר שמשח פנה אל העם ביזומה חיובית הנובעת מהתפתחות חיובית: העם גדל, והמקיימה ברכת אלהים לאברהם לרבות "ככוכבי השמים". מכאן נבע הצורך החיובי להחליב ולהצמיח את המוסקטיה הישראלית על ידי כינון מועצת קנים קבועה מנבחי העם כרי שהעם כולו ישתתף באופן פעיל באחריות לגורלו, ייוונו פעולות, יקבל החלטות ויאכוף את הגשמתן בעצמם.

נשים לב, התפתחות חיובית זו לא יכלה לישקף את מצב העם לרגלי הרי סיני. התרחבות שמושה של ספר דברים מעיד עליה יכולה להתקיימת רק לכני הרור השני, שגולד במרכז מקץ 40 שנות הנדודים. היא מושלכת אפוא אל העבר, אבל בפועל משקפת את מצב העם בהווה של משה של ספר דברים, שהוא בעצם ההווה של שיבת ציון מגלות בבל, למען הצלחת כיבוש הארץ והתנהלות בה כבעם השנייה, חייב העם לקבל על עצמו אחריות מלאה לגורלו, ולצייט לחוקים ולמצוות של תורת משה שאותם ילמדו בניו ויצייתו כולם מרצונם. רק בדרך זו תחול עליהם ברכת האלהים, והם יצליחו בדרך הטבע ולא על ידי התערבות אלהית נטית.

אותו שינוי ניכר בסיפור שליחת המרגלים לתור את ארץ כנען. לפי ספר במדבר, אלהים הצייע למשה לשלוח את המרגלים לצורכו כמצביאי העליון של צבא העם. ואילו לפי ספר דברים, הייתה יוזמת שליחת המרגלים הציעה של קני העדה שייצגו את רצון העם, ומשה זענה לה כמצביא עליון מכות מחויבותו למועצת קני העדה ולא בעצת אלהיו. נוכח לכסם אפוא שהמדיש של ספר דברים על המסופר בספר במדבר מסלק מן הירכרון הלאומי את היסודות המיתולוגיים של התערבות אלהות נטית ישירה בהנהגת העם. בספר דברים לפנינו סיפור היסטורי המתוער מנקודת ראות של מנהיגות אנושית ועל יסוד חוכמת מנהיגות דמוקרטית. באופן זה ספר דברים משקף את תודעתו ההיסטורית של המסופר המאוחר, הוכנה במקופה שבה נעלמה לחלוטין התערבות אלהית על-שביעה בדברי ימי העם. הנהגת אלהים התפרשה בזמנו כהנהגה באמצעות חוקי הטבע, וכדי לשוב לארצו נדרש העם להתארגן ולנוע מרצונו, כי למנהיגות הרובית לא הייתה סמכות פוליטית ויכולת משטירית לאכוף על העם את חוקיה. אכן, שיבת ציון השנייה הייתה היענות המנובחת

נתן קני. כא ראה נתן
יהודה אלקיך, קניך-את-
הארץ: עלה רשי פאשר
דקר יהודה אלהי אבתיך
קני-אל-תירא, ואל-
תחת. כב ותקרבון אלי,
פלכם, ותאמרו נשקחה
אנשים קנינו, ותקפדי-לנו
את-הארץ, ולשבו אבנו,
דבר-את-הדוד אשר
נשקח-בך, ואת הקדים
אשר נבא אלינו. כג וישוב
בסיני, הדבר, ואקח מכם
שנים עשר אנשים, איש
אחד לשבט. (דברים א'
ו-כ"ג)

בגרסה המתאימה גם לאספה שהיא נואם בה בהווה, מקץ 40 שנות הנדודים במדבר. במקום המפקד במספר שמות מתאר משה של ספר דברים את היערכות עדת ישראל על פי הדגם של ספר שמות, לקראת התיעבות העם לשבטיו כעדה אחת מלוכדת לכריחת ברית סיני. כוכור ערך או משה את העדה כיוזמתו כנבחר העדה, ולא על פי הוראת האלהים, כי אם על פי צעת יתרו. הייתה זו מערכת מודרנת של שופטים שהם שרי אלפים, שרי מאות, שרי המישים ושירי עשרות, ולפקודתם שוטרים שתפקידם לאכוף את פסקי דינם. משה התייצב בראש המערכת

כמתקן וכשופט עליון. אך נשים לב שלפי הסיפור של ספר שמות, מנה משה בסמכותו כראש העדה את השופטים ואת השוטרים מקרב קני השבטים ונבדלרים, ואילו לפי ספר דברים פנה משה לעדה המכוננת והצייע: "הכו לכם אנשים חכמים ונבונים ודויעים לשפטים, ואשימם בראשכם", והעם הסכים באמרו: "שוב הדבר אשר דיברת לעשות", ומשה שלפני גרסת ספר דברים, העם בחר בעצמו את שופטיו ומינה את שוטריי בתהליך של דמוקרטיה ישירה. כאן בא שינוי מהותי נוסף מן המרסה של ספר במדבר. לפי ספר זה מינה משה את מועצת קני העדה, שתעורר עמו לשאת את משא העם הנכב ממנו, בגלל משבר "בישר המאוה" בתחילת המסע לעבר הנבול הדרומי של כנען, משה זעק אל אלהים כי לא יוכל לשאת עול את משא העם לבדו. אלהים זענה לו, והשרה רוח נבואה על 70 קנים וכדרך זו מינה אותם. העם ראה בהם את מנהיגיו השביעים, אבל הוא לא בחר בהם. אלהים מינה ומשה כינס למועצה קבועה, ואילו לפי ספר דברים נעלם סיפור "בישר המאוה" ואיתו נעלם סיפור התערבות

וזה, כענקים. יא רפאים תשבו
 אה-הם כענקים והמאביהם, וקראו
 להם אמיים. יה ובעיר ישובו
 החיים, לפניהם וכה עשו ירשום.
 ותקמדותם מקפידתם, ותשבו תחיהם:
 פאשר עשה ישדאל ללאי ירשום,
 אשו-קחן יחנה להם. יה עמה,
 קמו ועברה להם-את-חל וד:
 ותקמו, אה-חל וד. יה ותקמום
 אשו-הלכו מקנש פרענ, עד
 אשו-עברו את-חל וד, שלשים
 אשו-קנשו ענה-עד-תם כל-החור
 אשו תמולתקמה מקנש תמולתקה,
 פאשר נשבע יחנה להם. סו וגם
 ד-חנה חנה עם, קחשם מקנש
 תמולתקה עד, חשם. סו וירד פאשר-
 חשו כל-אנשי תמולתקמה לחנה-
 מקנש חשם. י וירד יחנה אל
 לאמה. יחאמה עבר חים את-
 גבול מואב אה-עד. י וקנשה
 מול פני עמון-אל-העצום ואל-
 הערעץ עם: פי לא-אחון מאדז פני-
 עמון לה, ירשה-פי לכה-למה
 תחיה ירשה. כ לאי-רפאים
 תחשב אה-חיה: רפאים ישובו-
 כה קפידם, ותעמנהם. וקראו להם
 זקופים. כא עם גדול ורב וגם,
 כענקים ותקמדותם יחיה פאשר
 וירשום וישבו תחיהם. ככ פאשר
 עשה לכה עשה, ותשבעם פשעיה-

מדבר מואב. ויאמר ה' אלי:
 אל תצר את מואב ואל תחנן
 בו מלחמה, כי לא אתן לך
 מאיצו ירשה, כי לבי לוש
 נחתי את עד ירשה. האמיים
 לפני ישבו בה עם גדול ורב
 ורם כענקים. רפאים יחשבו
 אף הם כענקים, והמואבים
 יקראו להם אמיים, ובעיר
 ישבו החורים לפנים, ובעיר
 עשו יירשום וישמרום
 מפניהם, וישבו תחיהם-כאשר
 עשו ישראל לאי ירשה
 אשר נתן ה' להם. ענה קמו
 ונכו להם את חל וד, וירד
 ונעבור את חל וד... וירד
 ה' אלי לאמור: אתה שוכר
 חים את גבול מואב את עד,
 וקנשה ואל תחנן בו, כי
 תצורם ואל תחנן בו, כי
 לא אתן מאדז בני עמון לך
 ירשה, כי לבי לוש נחתי
 ירשה. איך רפאים תחשב
 אף היא. רפאים ישבו בה
 לפנים, ותעמנהם יקראו
 להם זקופים, עם גדול ורב
 ורם כענקים, וירשום, וישבו
 מפניהם, וירשום, וישבו
 תחיהם כאשר עשה לבי
 עשו... וישבו תחיהם עד
 חיים חנה. והעוריים וירשום

סו ותשבו כקדש ימים רבים
 כיימים, אשר ישיבתם. (דברים א,
 כ"ז)
 א ונפן ונפע ותמולתקה ידך ים-
 סוף פאשר ופך יחנה אל
 ונפן את-ה-שעיר ימים רבים.
 כ ויאמר יחנה אל לאמה גרב-
 להם, סב את-חנה חנה פנו להם
 אפנה ד ואת-חשם פי לאמה
 אהם עברו פנכול אחרים פני-
 עשה, ותשבים פשעיה ויראו קפם
 ותמולתקה מאד. ה אל-תהפיד
 בו-פי לא-אחון להם מאד
 עד מודך פני-חנה: פי-ירשה
 להשוי, חנה את-ה-שעיר. ו אכל
 תשפוד מאהם פפסח ואל-תחיה
 וגם-מים חכרה מאהם פפסח-
 ופשחיהם. ז פי יחנה אלהיך פרה,
 פכל מעשה ידך-ידע להנה, את-
 תמולתקה חנה: זה אנשיים
 שנה, יחנה אלהיך עשה-לא
 חסרה ופך. ח ונפנול מאה אחרים
 כה-עשה, וישבים פשעיה מודך
 תעברו מאלה ומעציל פנה ונפן
 ונעברו, מודך מואב. ט ויאמר
 יחנה אל, אל-תצר את-מואב
 ואל-תהפך עם מולתקה: פי לא-
 אחון לה מאד, וירשה-פי לכה-
 להם חנה את-עד ירשה. י רפאים
 להם ישוב בה-עם גדול ורב
 להם ימים

של טובי העם שקיבלו על
 עצמם את אחריות הנאולה
 הלאומית, ונרתו על כך
 "אמנה" דמוקדשית שחייבה
 אותם לפני אלוהים מלכם.
 עובדה זו משתקפת במדרש
 התיסטורי של ספר דברים על
 ספר במדבר.
 נשורה ענה את המשר
 סיפור חרקה התיסטורי בספר
 דברים לסיפור של ספר
 במדבר: "ותשבו בקדש ימים
 רבים כמים אשר ישבתם. ונפן
 וניסע המרכה דרך ים סוף
 כאשר דיבר ה' אלי, ונפן את
 הר שעיר ימים רבים. ויאמר
 ה' אלי לאמור: רב לכם סוב
 את חנה חנה, פנו להם צפונה.
 ואת העם פי לאמה: אתם
 עוברים בגבול אחיכם בני עשו
 וירשום בשעיר, ויראו מכם
 וישמרתם מאד, אל תחננו
 בו, כי לא אתן לכם מאדזם
 עד מודך כה רגל, כי ירשה
 לעשו נחתי את חו שעיר.
 אוכל תשכרו מאהם ככסף,
 ואל-תחיהם. וגם מים מאלהם
 ככסף ושותהם... ונעברו
 מאה אחינו בני עשו וירשום
 כשעיר... ונפן ונעברו דרך

כא וְאֶת-יְהוֹשֻעַ צִוִּיתִי, כַּעֲמֵת יְהוָה לְאֹמֶר: עֲיִנְךָ תִּירָאָה אֶת פְּלִאֲשֵׁי עֲשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְשֵׁי תִקְלָכֶם הָאֵלֶּה-בְּיַד-יְשׁוּעַ יְהוָה לְכָל-הַפְּסֻמְלֹת, אֲשֶׁר אָמְרָה עִבְרָ שְׂפֹרָה. כִּבֹּלֹא תִירָאוּם: כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, הוּא הַפְּלִאִים לְכֶם. (דברים 21-22, ג')

עמון, חשע אמות אורכה וארבע אמות רוחבה באמת איש" (שם, ג, 11-12), ובהמשך עוד באותו עניין: "וינתן הגלעני וכל הנשין במלכה עוג נחמי לחצי שבת המנושה כי כל תבל הארצות לכל הנשין, הנהא "יקרא ארץ רפאים" (שם, שם, 13). ולכסוף נצטט את המסקנה שבה מסכם משה של ספר דברים את סיפור התגמלות בעבר המודתי של הירדן: "ואת יהושע ציוותי בעת

ההיא לאמור: עינך הוראות את כל אשר עשה ה' אלהיכם לישני המלכים האלה, כן יעשה ה' לכל המלכות אשר אתה עובר שמה, לא תיראום, כי ה' אלהיכם הוא הגללים לכם" (שם, שם, 21-22). נשים לב לכך שמדובר בכיבוש ובהתגמלות שנעשו בידי לוחמי צבא העם על פי הוראת משה ובהנהגתו הצבאית של יהושע. משה של ספר דברים מייחס את הצלחתם המהירה לאלוהים אך לא באשיו הוא מתעב במלחמה בדרך על-טבעית, אלא באשיר בני ישראל לחמו במסירות ונבונה בכות האמונה שאלוהים איתם. אמונתם וציותם לרצון האלוהים המתבטא בתורתו היו מקורות תועלת שגברו על התגמלות המבורות ועל הצבאות המקצועיים של מלכי האמורי הענקים, אך השקיעים בנינוגם האלילי.

במה נבדל סיפור היציאה מן המדבר אל ערבוב מואב שעל יד ירדן ויריחו לפי ספר דברים, מאותו סיפור המתועד בספר במדבר? ראשית, נשים לב לעוד שלוש דאיות שהתייפוד של ספר דברים מטופר מנקודת דאיות של סופר מאוחר, ומן רב אחרי התגמלות שכבי ישאל בכניו: א. התערת שלפיה עשו בני עשו לחוריים שישובו לפניהם בהר שעיר, מה שעשו בני ישראל ליושבי כנען שקדמו להם, נשים לב, משה של ספר דברים מתעד כאן בלשון עבר את מה שעם ישראל התכוון לעשות בהתכוננתו בערבוב מואב, משמע שמתועד כאן בלשון עבר זכר שאירע בפועל רק אחרי מות משה התיסטורי. משמע שהיה זה עבר רק מבהינת הטופר של ספר דברים, כי משה של ספר דברים מעיד על בני עמון שהם

אֲשֶׁר-תִּשְׁמְרוּ וְיִירָשׁוּם וְיִשְׁכְּבוּ תַחְתָּם, עַד רְלוּם חַיִּים. כִּי וְהָעַיִים הַשְּׂבִיבִים פְּדֻצְרִים, עַד-עֵדֶה-פְּסֻתִים וְיִשְׁבֹּוּ הַיִּצְאִים מִפְּסֻתָה, וְהַשְּׂמִירִים וְהַשְּׂבִיבֹוּ תַחֲלֹא-רְלוּם-רְלוּם כְּדָרְךְ אֶת-סִיחֹן מִקֶּלֶךְ-תִּשְׁבֹּוּ הָאֲמֹרִי וְאֶת-אֲרֻצֹת, תַּחֲלֹא רְלוּם וְהַחֲצִיב, מִקְלֹסֶה. (דברים א, 1-2)

בתצרים עד עזה כפתורים הורצאים מכפתור, השמירום וישוב חותם, קמוי סע ועברו את בתל ארנון, ראה נחתי בידך את סיחון מלך חשבון האמורי ואת ארצו החל רש, והתגר בו מלחמה... (שם, א, 146). ב, 1-104, הטופר של ספר דברים מתאר בהמשך את כיבוש הממלכות האמוריות סיחון ועוג, את הורשתן ואת נתינתן

אירצותיהן נחלה לשבטים ראובן, גד וחצי המנשה. מבוהנה זו אין הברל תוכני בין סיפור זה לסיפור של ספר במדבר. בכל זאת מעניינים הם שני הגרלים מן הסיפור של ספר במדבר. האחד הוא העלמת התוכחה של משה לבני שבטים אלה, על רצונם להתגמל בעבר הירדן המודתי. לפי ספר דברים, תבגן משה את ההתגמלות בעבר הירדן המודתי מראש, ובכוונה ליצור בסיס עורפי לחיל החלוץ שיצא לפני משה צבא העם שייכנס לכנען, לפי ספר דברים, משה הציג את התוכנית ובני השבטים הנטורים לעיל וענו, וקבלו אותה מרצונם. התבדל השני הוא תוספת שמתייחסת לעוג

יא פי רק-עוד מקלך תפישן, לשאר מקלך הירפאים--היה ענישן ערש פדל, תלה הוא פרפת בני עמון: תשע אמות ארפיה וארבע אמות רחוקה--באפית-איש, יכ ואת-תארץ הוואת תרשנה, פקתה הוואת מקערער אשר-על-נתל ארען, ותצי נר-תתקערך וקרוי-קרתיל, לואוביל ולקרוי. ת ורער תתקערך וכל-תפישן, ממקלכת עוג-קרתיל, לתצי שבת המקנשות: כל תכל תארוב לכל-תפישן, תוואת יקרא ארץ רפאים. (דברים ג, יא-י"ג)

מלך חבשן, שבמבט ראשו קשה להבין מהי חשיבותה: "כי רק עוג מלך חבשן נשאר מותר הרפאים. הנה ערשו ערש ברל הלה היא ברבת בני

ומציליחים בכל מציעיהם, ומן הצד הזאת, משה של ספר דברים מתעמק בשאלת זכותו של עם ישראל לכבוש את ארץ כנען, להוריש את עממי האמורי היושבים בה ולהתגמל במקומם, וזאת מנקודת הראות הכוללת של התלדות האנושות, כלומר כהמשך סיפור תולדות האנושות ותולדות אבות עם ישראל עד ריידתם מצרימה, כדי לפדות ולדבות ולהיות לעם ולהשיב את עצמם לשוב אליה כאשר ישלם עונן האמורי, וכאשר יהיה עם ישראל מוכן לשלוחו כעם סגולה וכמפלגת כותנת: מופת לכל העמים בהגשמת חזון האלוהים בכריאתה.

המענה על שאלת זכותו של עם ישראל להתגמל בארצו מנקודת הראות הניבואית מתבטא בשלושה רעיונות שמשלימים זה את זה: א. הרעיון המודגש גם בספר במדבר, אלוהים ממחיל בצדק לכל עם ומתנה את זכות הישיבה בה בעשיית צדק על פי חוקיו. עם ישראל זכאי ככל על לנתח ארץ, והייב לשבת בה בצדק. לפי התורה זו הוא זכאי לרשת רק את ארצו, ואסור לו לכבוש את ארצם של עמים אחרים היושבים בצדק בארצם. בספר במדבר מתבטא רעיון זה רק באיסור לכבוש את הארצות שצד, עמון ומואב, ואילו בספר דברים מפורש העיקרון והתולוגי-פולטי שביסוד איסור זה.

ב. עם ישראל אינו העם היחיד שאלוהים הקנה לו את נחלתו בארץ שבת ישוב לפניו עם אחר, עם תזא שאלוהים גזר עליו כליה. כל העמים שעם ישראל עזר להוות כשכנותם, אלה שיושבים בכות על אדמתם, אלה שאלוהים אסר על עם ישראל להילחם בהם ולרשת את ארצותיהם, הורישו לא מכבר את העמים האליליים ההוטאים שישבו בארצותיהם לפניו. משמע שעם ישראל שווה לכל העמים העתידים להיות שכניו גם מבחינה זו. כולם יחד הם גל של התנהלות עצום חדשים שבאו להחליף את המל הקודם של עמים שמיצו את זכותם, ונגזר עליהם בזיון אלוהים, המתבטא בתוקיות טבע של ציביליזציות, לפניו את מקומם לעמים צעירים חזונים, שיגיעו את התפתחות הציביליזציות האנושיות קדימה לשל של השיגות גבוהה יותר מבחינה מוסרית ורוחנית.

ג. יש מבנה משותף לכל העמים שאלוהים גזר עליהם הורשה וכליה, ולכל העמים שהתיישבו בארצותיהם תחתם. לפניו למעשה תלופי דורות המעוגנים בהתפתחות האנושות בהגשמת ההדרגתית של חזון האלוהים בכריאתה, ולהיותה ראויה לכריאתה בכל האלוהים, מבחינה זו חופפת

יושבים בארץ שבה נמצאו כששבי ישראל יצאו מן המדבר "עד היום הזה", כלומר זמן רב אחרי שבני ישראל עברו ליד גבלים. ג. העדות שלפיה עוד אפשר לדאות את ערש הברל של עוג מלך הבשן, המוכיחה את מיוזמיו הענקיות ברכת עמון, היא ברת עם עמון שעדיין יושב בארצו. אנו לומדים מכאן מהי חשיבותה של הערה זו בעניי משה של ספר דברים. הרי זו הוכחה מוציאה שהסיפור על ה"רפאים" הענקיים אינו בדיה אלא מציאות היסטורית.

ההבדל השיי המתבלש בהשוואה לספר במדבר מתייחס לכני עשו. לפי צורת ספר במדבר פנה משה אל בני עשו בבקשה לעבור דרך ארצם, ובהבטחה ללכת בדרך המלך כלל לסות מונה, ולקנות בכסף את המזון ואת המים. אך בני עשו סירבו, ויצאו בצבאם אל הגבול, ושכני ישראל נאלצו לעקוף אותם במדבר בדרך קשה מאד. לעומת זאת, לפי ספר דברים הוחזר בני ישראל לא לתוגרות באותה בני עשו ולא ליירא אותם, והם אכן עברו דרך ארצם של בני עשו וקנו בכסף את מזונם ואת המים, משה של ספר דברים אפילו מתבדך בכך שלבני ישראל היה הכסף המזון כדי לשלם בעד מזונם ומימיהם, והם לא גרנו במתנות חנם, קביעה שמוכיחה לנו את פגישתם של יעקב ועשו המתועדת בספר בראשית, כאשר שכ יעקב מגולתו למולדתו כבר בעשור, ולא תקק לזסוד של עשו אחריו אלא ריצה אותו במתנותיו. סיפור מכתב הבקשה לכני עשו נעתיק בסיפור של ספר דברים אל הפנייה המתגה אל סידון המאמרי. סידון הוא הסוכן היוצא למלחמה, ונתן בכך לגיטימציה לעם ישראל לכבוש את ארצו ולרשת אותה, על אף שהיא לא נכללה מראש בגבול נחלת ישראל בכניו, ומשה יום את הכיבוש כדי ליצור בסיס עורפי לכיבוש ארץ כנען. כך שהלמוז בלבד בספר במדבר מתבאר בספר דברים בגלוי.

אך עיקר ההבדל בין סיפור היציאה מן המדבר בספר דברים לסיפור היציאה מן המדבר בספר במדבר מהבטא, מצד אחד בהתעללות משה של ספר דברים מהמשך ההתמודדות של עם ישראל עם הקשיים וצם הפתוחיים האליליים בדרכו של עם ישראל לקדחת כיבוש כנען והתנתחות בה, מדברים אמורים אפילו בהקשר של פרשת בלק ובלים ותנקמה במדיינים, בהמשך גאמוי החור משה של ספר דברים גם אל התייטיות הללו, אבל בפרשתנו מתקבל הרושם שכני הדור שנולדו במדבר יצאו ממנו מוכנים לשלחוחם, מצייתים להוראות מנהגם

ירידה לעומקה של חתורה שבכתב, מנקודת הראות המיוחדת לכל שלב במגשמת חוץ עזיר האנושות ועתיד צמנו בתוכה.

בדרישתנו לפרשת "מסעי", המסיימת את ספר במדבר, המדרנו את המגמה העזיזתית של חקיקת תורת משה וסיפור מאציי הנשמתי, הישגיה ובשיליה, שלב אחר שלב. בדרישתנו לפרשת דברים ביקשנו להגדיר ולהסביר את הדרישה הנגזרת: לבחון, בהסתכלות חוזרת, את ההיסטוריה שהובילה את צמנו לנקודות תווה, שמהן נדרש כל דור ודור להמשיך באותה הדרך ולהגשים את חוץ האנושות, הוא החוץ שהוגדר בראשית דרכו של העם, חוץ זה הולך ומתברר תוך כדי ההתמודדות עם האתגורים, עם המכשולים ועם הכשלים שהמגלו בדרך. כפי שראינו, ההתקדמות הנאמנת למטרת מותגיה בהסתכלות המכוונת להשיג את המטרות ועל הכיעות הנצפים בעתה, על ידי הפקת לקחים מהישגי העבר ומבישוליו. זהו תפקידה של חתורה שבעל פה המבוססת על חתורה שבכתב.

נכתנו שמוקדות הראות של משה של ספר דברים, המעוגנת למעשה בחוץ של שיבת ציון השנייה מגלות בבל, עמדה במרכז בעיית כוחו של עם ישראל לשוב לארצו, מנקודת הראות של מצב עם ישראל בין כל העמים ומבחינת שליחותו לקיים במלכה שתהיה מופת לאנושות כולה. מסיבה זו הפנה מחבר ספר דברים אל העבר שאותו צפה משה בעתה, וביקש להפיק ממנו את הלקחים העוצים לשאלותיו. מאותה נקודת ראות של הסתכלות החקיקת את העבר הפיק משה של ספר דברים את האמת, שתיא עומק צניינה של החורה שבעל פה: לעשות את תורת משה ואת המחוויבות כאשר כל בני ישראל וכל בנוציו יפגינו את החורה ויקיימו את חקיקה ואת מציאותה בארצות חיים מוצינים ועל פי הכרתם, יתגשם החוץ באותה מידה שהוא בר הנשמתי על ידי בני אדם במציאות ההיסטורית, ולא מתוך ציפיה להתעצבות אלמותית על-שביעית ובמלישור המיתולוגי.

זוהי החוראה שספר דברים בא לחתרות לדורות הבאים, הוא ספקדי בדידתם את שליחות החוראה להמשיך את מורשת החורה שבעל פה על ידי חיזושה המתמיד מנקודת הראות של כל חוזה חיי. מבאן תקפוחה תאקסאלית כמותה לכל דורות העם, בכלל זה לדורנו.

התפתחותו של עם ישראל כעם נבחר, שלב אחר שלב לקראת המגשמת שליוותו לאנושות בארצו, את התפתחותה של האנושות כולה, לקראת המגשמת אותה חוץ המעוגן בספר בראשית.

נאוכר אפוא את התוכנית ההתפתחותית המתועדת בספר בראשית, השלב הראשון המגלם בהתפתחותם, בהשחתתם וכאובדנם של עשרת הדורות הראשונים מאדם עד נוח. דורות אלה ייסדו בראשית דרכם ציביליזציה משגשגת, ותעשירו ותשחחו בשלטונם, ונמחו על ידי האלהים במי המבול, אבל נוח שהיה צדיק בדורותיו היה המצבת שניצלה ושרדה, וממנו התחדשה אנושות מוכשרת יותר לשליחותה. עם נוח ובניו כרת האלהים את בריתו עם האנושות כולה, ונשבע שלא ישמיד עוד את הישגיה, צאצאיהם של נוח ובניו תקימו ציביליזציה אדירה בין נחיות נפרת והחזיקו - ארץ מוצא כל עמי האנושות לפי ספר בראשית, אך העשרות השחיות גם אותם, אלהים לא השמיד את עמי האנושות במי המבול, אבל מושיב את הציביליזציה האלילית שלהם, כאשר המדרדו נגדו והלוימדי לשלוט ביקום ותחיו, המצמח האלילית קרסה, ועמה התפלג לעמים רבים שנפוצו על פני כל הארץ. זהו מקורם של עמי ה"דפאים", הענקים, בניי הכוח ושוואפי העוצמה, שבימרתם דימו את עצמם לאלהים או לאלים, מהם נוסדו העמים שכבוהם של אדם, מואב, עמן, הפלשתים הבאים מכפתור וישראל, הורישו אותם וישבו תחום. העמים אדם, מואב, עמן וכפתור הנוכחים בספר דברים היו הגל השלישי, שהוא השלב השלישי בהתפתחות האנושות מבחינת היותה ראייה לייסוד בראתה בצלם האלהים. אלה העמים שאברהם תקימוץ הוא אברהם העברי שכתב באלהים כמלכו, ואלהים בחר בו ובוודע שיצא ממנו יצחק להגשים את שליחותו כאנושות כולה. לעם שיצא מרוע אברהם, יצחק ויעקב תועידו אלהים את ארץ כנען, הארץ נחה חלל והחביש שבה בחר האלהים לשכון, כדי למשל בכל הארץ, זוהי הוכחה המיוחדת והמייחית של עם ישראל לישות את ארצו המיוחדת מנקודת ראות לאומית וכניאלומית אוניברסלית, אבל מוביש נכות זו מותגית כמנא מיוחד של קודשה והתמסדות ייעודית לשליחות ההגשמה המופתית של חוץ אלהים בכריאה.

אלו הן הנתות יסוד לפילוסופיה ההיסטורית של ספר דברים, ואותן נסכם כמסר המתחדש תמיד של פלישתנו, כחורה שבעל פה הנדרשת, מתוך